

LUND UNIVERSITY

Arkeologi här och nu

Jennbert, Kristina

Published in:
Kulturell mångfald i Södermanland, del 2

2004

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Jennbert, K. (2004). Arkeologi här och nu. I A. Åkerlund (Red.), *Kulturell mångfald i Södermanland, del 2* Länsstyrelsen i Södermanland.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Arkeologi här och nu

Jennbert, Kristina 2003. Arkeologi här och nu. *Kulturell mångfald i Södermanland* del 2, 8–13.

Archaeology here and now – This article discusses the role of archaeology in our society as well as the epistemological outlook within archaeology. In order to illustrate the relevance of archaeology in our own age three topics are formulated – landscape archaeology, the long-term perspectives of archaeology and the norms and values of our particular system. It is underlined that archaeologists are interpreters of fragments from the past. We have to turn the problems over, call into question and ask new questions about the past and our interpretative starting-points, not accepting the stereotype images of the savages in the Stone Age, the sophisticated chiefs in the Bronze Age or the robbers in the Viking Age. There are also good reasons for arguing against the nationalistic use of the past and for presenting instead a picture of diversity in the past.

Kristina Jennbert, Institutionen för arkeologi och antikens historia,
Lunds universitet, Sandgatan 1, 223 50 Lund
kristina.jennbert@ark.lu.se

Arkeologi och kunskap om det förflutna

Arkeologer och historiker studerar andra sätt att vara människa, andra idéer, andra språk och andra kulturer. Kunskapen om det förflutna väcker en förundran över andra världar. Att veta något om sin bakgrund, att veta något om sin omgivning, att veta att mycket är borta, att veta att mycket är förgånligt och bortglömt är nödvändigt. Arkeologer är uttolkare av hur det var för mycket länge sedan och vi bidrar på olika sätt mot kollektiv glömska. För att kunna se framåt måste man kunna se åt sidan och bakåt. Arkeologin bidrar därför till självsyn och ger insikt om att allt faktiskt skulle kunna ha varit helt annorlunda. Kunskapen och insikten är inte nyttig utan nödvändig.

Arkeologer och antikvarier inom kulturmiljövård har till uppgift att verkställa lagstadgade föreskrifter om vård och bevarande av kulturmiljöer, och att utföra arkeologiska undersökningar av hotade kulturlämningar. Arkeologer och museipedagoger inom museibranschen bygger utställningar och producerar informationsmaterial och gör på olika sätt arkeologin tillgänglig för flera människor (fig. 1). På universiteten sker utbildning i arkeologi, och vi vet att personer med arkeologutbildning har arbete långt utanför arkeologins egna verksamhetsområden. Arkeologisk forskning sker inom uppdragsarkeologin och inom universitetsmiljöerna. Forskning innebär ett ständigt ifrågasättande och en granskning av filosofiska ansatser och vetenskapsteoretiska utgångspunkter för våra tolkningar av arkeologiska fynd och fornlämningar. Arkeologi går inte att mäta. Arkeologi kan inte mätas i volymer, antal arbetstimmar, antal kilo flinta eller antal utgrävda gravar. All arkeologi består av fragment eller skärvor av kunskap och insikt. Ambitionen för arkeologer är att sammanfoga dessa fragment och

Fig. 1. Sedan många år arrangeras sommarkurser i arkeologi på Åsa folkhögskola av Södermanlands hembygdsförbund i samarbete med Länsstyrelsen Södermanlands län. Temat för årets kurs var bronsålder. Man sökte bl.a. upp några av länets hållristningar och hittade flera nya figurer i anslutning till dem. På bilden kritmålade skålgropar och en hjulkorsfigur. Foto Agneta Åkerlund.

formulera kunskap. Kunskap kan se väldigt olika ut. Det finns inte en kunskap utan flera, precis som det finns flera perspektiv om vad som händer här just idag eller vad som har hänt här tidigare. Det finns inte en sorts kunskap eller en sanning, det finns många förhållningssätt till tolkningar av det förflutna.

Arkeologers varierade arbetsfält inom kulturmiljövård, förmedling, utbildning och forskning innebär att det finns en mängd perspektiv inom yrkeskåren om arkeologins roll i vårt samhälle och om arkeologins samhällsrelevans. Egentligen har ju varje arbetsfält sin relevans med den typ av uppdrag som arbetet kräver. Arkeologer har olika identiteter och yrkesroller, som var och en har sina funktioner i samhället.

All kunskap och därmed kommunikation och förmedling har ideologiska förtecken. Riksantikvarieämbetets medverkan i den kulturpolitiska satsningen Agenda Kulturarv är ett intressant exempel på att man under 1900-talet i ökande utsträckning betonade vikten av demokrati och välfärd. Under tidigare århundraden har andra frågor dominerat kommunikationsinnehållet påpekar språkvetaren Jan Svensson, Lund. Under 1500-talet betonades religiösa förhållanden i samband med genomförandet av reformationen. 1600-talet präglades av stormaktens politiska och ideologiska intressen, vilket fick konsekvenser för den dominerande samhällsideologin. Under 1700-talet betonades "det nyttiga", och ett vetenskapligt förhållningssätt började framtona. Under 1800-talet kom argumentationen för ekonomisk och politisk frihet att bli alltmer framträdande. Det är tydligt att politiska och sociala förändringar påverkar vad som bedöms viktigt att kommunicera, ett innehåll som växer fram med samhällsförändringar (Svensson 1988:27).

Det är inte märkligt att Riksantikvarieämbetet tilldelas direktiv och har sina uppdrag från kulturdepartementet, och att arkeologer idag diskuterar kulturell mångfald och integration. Lite märkligare är det att i många sammanhang använder arkeologer inte sådana språkbegrepp eller teoretiska "verktyg" som är betydelsefulla för att undersöka, tolka och göra synteser av samhällsförändringar i det förflutna och de resultat som framförallt under de senare åren vuxit fram ur en socialarkeologisk forskning.

En stor variation av kulturella uttryck finns långt tillbaka i förhistorien. Det är näst intill omöjligt att definiera stabila enhetliga kulturer. De arkeologiska fragmenten, det vill säga de kulturella uttrycken får istället tolkas som resultat av sammansmälta och sammanvävda traditioner; en slags hybriditet präglar samhälle och kulturer. Det går inte att berätta en historia, det finns bara den mångfaldiga historien att falla tillbaka på. Edvard Said skriver: "alla kulturer är förknippade med varandra; ingen är enastående och ren, alla är hybrider, heterogena, utomordentligt mångfacetterade och icke-monolitiska" (Said 1995:27).

Mellan det lokala och det generella

I det följande vill jag lyfta fram tre exempel på arkeologiska frågeställningar och arkeologisk kunskap som jag menar visar att arkeologin finns här och nu. De tre exemplen kan på olika sätt relateras till någon sorts samtidsrelevans och deras förankring finns mellan det lokala intresset och de mer generella frågeställningarna.

Landskapet

De arkeologiska undersökningarna är naturligtvis en stor attraktion i synliggörandet av arkeologi. Arkeologi är upplevelse och fascination, äventyr och tidsresande. Vid en arkeologisk undersökning markerar arkeologerna tydligt en plats i bygden; en plats som haft en särskild betydelse någon gång för

länge sedan (fig. 2). Ofta är arkeologernas landskap annorlunda än turistbyråns karta över sevärdheter, men ibland överensstämmer bilden av vad som kan vara betydelsefullt i vår tid.

Landskapet är laddat med kulturella budskap. Fragment från olika tider med olika funktioner och betydelser är lagrade i landskapet och ingår i ett arkeologiskt arkiv. Under årtusenden har det skett förändringar i landskapet, kulturellt och naturgeografiskt. Folk har etablerat sig på nya platser. Landytan har tagit ny form genom exempelvis landhöjningar, utökade odlingsarealer eller genom utbyggnader av infrastruktur, motorvägar eller industriområden. Landskap förändras och där finns en symbios mellan förflutenhet och nutid. Landskapet är funktionellt och fyllt med mening och symboler. För arkeologer kan landskapet vara en sorts materiell kultur likt konkreta föremål, som människor skapar och använder, tillskriver praktisk nytta och har känslomässiga bindningar till. Landskapsarkeologin integrerar naturvetenskap och humanvetenskap och inskriver hela landskapet i tolkningarna av natur och kultur till ett för människor mentalt landskap.

Landskapet är fyllt av platser som har sina speciella betydelser för olika människor. En plats har därför givits många innebörder och den växer fram av olika anledningar. Topografiska lägen, naturliga formationer, människors mötespunkter; platser för levande eller döda; platser för speciella händelser fyller landskapsrummet. Vårt bruk av landskapet påverkas av vetenskap och erfarenheter, av känslor och upplevelser, av ekonomisk bäring eller förlustelse. Vi befinner oss i landskapet och tar del av det.

Några av platserna kom till redan under stenåldern, andra skapades bara för några år sedan. De är inplanterade i landskapet. Några har försvunnit ur våra minnen och har väckts till liv genom arkeologin. Andra ställen lever kvar i nutiden om än på annat sätt än för länge sedan. De finns kvar i vårt mentala landskap. Minnen, känslor och myter berättar om manifesta platser och om sådana fyllda med nostalgi. Arkeologer vet att det finns massor av bortglömda platser i det moderna landskapet. Somt kommer naturligtvis aldrig mera fram, medan annat förr eller senare påträffas vid arkeologiska inventeringar och undersökningar. Ibland kanske resultaten från de arkeologiska utgrävningarna spelar mindre roll, viktigare och betydligt mer spännande och minnesrikt är att arkeologerna var där.

Den långa tiden

Arkeologins långa tidsperspektiv ger möjligheter att urskilja kontraster och likheter mellan olika århundraden och årtusenden; det ger motbilder till ett "helsvenskt" samhälle i det förflutna. Variationsbredden av kulturella uttryck under historiens lopp och mellan olika regionala områden är avsevärd. Det fanns inte färdiga "paket", inga inneslutna samhällsfenomen som existerade på sina egna premisser utan influenser från andra håll. Brytpunkter under tidens lopp, med fullständig och snabb ersättning av det gamla för något nytt, finns inte enligt mitt förmenande. Sammanvävda traditioner skapar istället nya traditioner. Det har alltid funnits flyttande människor, resande människor och äventyrens människor. Föremål, teknik, idéer och tankar har tagits emot och givits bort, influerat och skapat nya sammanhang.

Tid kan upplevas på många sätt och det beskriver bland annat Augustinus (354–430) i sina *Bekännelser*. Han skriver: "Det är inte riktigt att säga att det finns tre tider – den förflutna, den pågående och den kommande; kanske är det riktigare att säga att följande tider finns – det förflutnas nu, det pågåendes nu och det kommandes nu. Dessa tre finns nämligen i mitt medvetande – någon annanstans ser jag dem inte". Ett och samma medvetande inbegriper ett "nu-då-i framtiden". Förmågan att själsligt sträcka sig kallade han *Dis-*

Fig. 2. Flygbild över fornlämningskomplexet vid Lunda gård utanför Strängnäs i samband med arkeologiska undersökningar hösten 2001. Undersökningarna omfattade bebyggelse, gravar och en större ritualplats (offerlund) från järnåldern samt bebyggelse från medeltid och efterreformatorisk tid med tillhörande kvarnläge. I bildens förgrund syns ritualplatsen, belägen på en markant kulle i landskapet. Till vänster syns delar av järnålderns terrasserade bebyggelse med anslutande gravfält (dolt i skogen därbakom). Uppe vid vägskalet låg lämningarna efter den medeltida och efterreformatoriska bebyggelsen. I träddrån till höger döljs en mindre å. I bakgrunden skymtar den nyanlagda Svealandsbanan. Foto Michael Lyckholm, Sky Movies.

tentio animi. Historikern Eva Österberg skriver att *Distentio animi* hindrar oss från närsynthet. Pendlandet längs en mycket lång tidsaxel gör det möjligt för oss att upptäcka vad som är märkvärdigt, unikt eller speciellt för vår egen tid. Det ger oss en sorts lyhördhet för andra scenarier (Österberg 2000:13–14).

Styrkan med arkeologins tidsdjup kan illustreras med hur människan uppfattat djuren och hur denna djursyn gestaltats under flera årtusenden (Jennbert 2002, 2003). Det verkar som om sätten att handha människor liknar de sätt som man också behandlat vissa djur under hela den förkristna tiden. Domesticerade djur, vilda djur, exotiska djur och fantasidjur tycks under den förkristna tiden ha förvandlats till kulturella kategorier. De domesticerade djuren befann sig mellan praktisk nytta och symbolisk betydelse. Hund, häst och björn har gravlagts i särskilda gravar, snarlika sådana gravar som grävdes för människor. De värderingar som låg till grund för likabehandling av människor och djur under förkristen tid var sannolikt andra än de som kom att präglade de senare kristna uppfattningen om djuren. Hanteringen av döda kroppar av människor och djur under den förkristna tiden var både annorlunda och närstående sedvänjor i vår egen tid. Det finns en "långsamhet" i hur människan positionerar sig i sin omvärld. Det ger oanade perspektiv på vårt kulturarv och synen på människan som *Skapelsens krona* och om hur de stora linjerna kan hänga samman i vår kulturhistoria.

Normer och värderingar

Det finns en stor potential inom yrkeskåren att på olika sätt knyta an till aktuella samhällsfrågor, vare sig frågorna ges en lokal förankring eller är av en mer generell karaktär. Arkeologen kan också ställa "sin" arkeologi i rela-

tion till en större omvärld och granska sin egen arkeologiska kunskapssyn för att bli varse sina egna utgångspunkter. Arkeologisk praxis inom de olika arkeologiska arbetsfälten innebär att det finns olika bakgrunder för vad arkeologer gör, och vad arkeologer inte bryr sig om att göra. Det finns skillnad i vilka frågor man väljer att ställa, och vilka frågor man undviker att ta tag i. Arkeologisk praxis är styrd av den svenska historiska och sociala bakgrunden. När Stig Welinder diskuterar arkeologihistoria under 1900-talet fångar han arkeologins olika frågor och karaktär till ett föränderligt svenskt samhälle; folkhemmet, den sociala ingenjörskonstens tid och det postmoderna informationssamhället (Welinder 2003). Fanns det handlingsalternativ? Det är angeläget att granska och utvärdera arkeologisk kunskapssyn och arkeologins roll i samhället. Denna etiska dimension av arkeologin är minst lika betydelsefull som de etiska frågorna som diskuterat handel av fornfynd, utgrävningar och handhavandet av människoben (t.ex. Iregren och Werbart 1994; Lundén och Häggström 1999; Karlsson under tryckning)

För inte så länge sedan var den vetenskapliga normen att producera en värdenetral kunskap. Idealet var att de arkeologiska föremålen, fynden, stod i centrum för en objektiv kunskap. Men idag ser man annorlunda på innehållet och karaktären av vetenskaplighet, där tolkningsperspektiven ger oss möjlighet att finna flera lösningar på ett problem. Kunskap blir på så sätt förankrad med uttolkarna och deras utgångspunkter, det vill säga vår tids normer och värderingar. Mot bakgrund av att arkeologin är samtidsförankrad och att ämnet därmed har ideologiska och politiska dimensioner kan därför arkeologin på ett eller annat sätt ge perspektiv på modernt västerländskt tänkande. När arkeologer deltar i reflektioner av vår egen samtid och när arkeologer knyter an till den allmänna kulturpolitiska debatten kan arkeologins långtidsperspektiv bryta invanda föreställningar genom kunskap och insikt om alla de variationer av mänsklig verksamhet som har funnits för länge sedan.

Kontakter och kommunikation

Arkeologin har naturligtvis flera olika funktioner beroende på sitt sammanhang. Inom Svenska Arkeologiska Samfundet har en arbetsgrupp sedan 1999 haft till uppgift att främja diskussioner om *Arkeologins roll i samhället*. Vårt arbete har syftat till att skapa möjligheter för arkeologer på museer, inom kulturmiljövård och universitet att diskutera arkeologins roll i samhället. Arkeologin är en verksamhet nästan utan gränser och finns inte alls enbart inom utbildning, forskning, förmedling och kulturmiljövård. Historieintresset är stort och arkeologi finns i radio och TV, i tidskrifter och böcker. I spännande vetenskapsprogram tycks rymden, naturen och arkeologin tävla om programtid. Arkeologi engagerar människor i allmänhet och det finns en mängd personer och eldsjälar som arbetar med arkeologi utan att ha en formell utbildning i ämnet. Ett exempel på en eldsjälarnas arkeologi är forntidsbyarna (fig. 3) och de rekonstruktioner av exempelvis vikingaskepp, som är uppförda och tillverkade av hantverkskunniga personer. Experimentell arkeologi har förenats med lärande och upplevelser av stenålder, bronsålder, järnåldern och medeltiden. Pedagogikens möjligheter att förena teoretisk och praktiskt kunskap med spänning och autenticitet ger långlivad kunskap och erfarenhet, vilket just arkeologin är gott exempel på (jfr Liedman 2001; Petersson 2003).

Äventyren och de goda berättelserna om upptäckter och arkeologiska utgrävningar är liksom fascinationen över gamla och märkliga ting en självklar del av arkeologin. Man kan säga att det finns ett kolonialt tankebagage inom arkeologin och bland arkeologer. Synen på arkeologi och arkeologer, i äventyrens tjänst, finns i lika hög grad utanför arkeologsamhället. Det finns

många goda historier om arkeologer, om arkeologin och om att bedriva arkeologi. Det är ofta i dessa banor som intresset för arkeologi väcks. Även om de arkeologiska klichéerna är förknippade med en självbild så menar jag att våra kontakter med omvärlden (d.v.s. en allmänhet) inte får leda till ytliga generaliseringar om det förflutna. Det finns all anledning att kritisera stereotyperna som vuxit fram om exempelvis stenåldersvildar, sofistikerade bronsåldershövdingar och vikingarövare. Det finns också all anledning att kritisera nationalistiska bruk av historien, kanske just genom att påvisa den mångfaldiga historien. Tolkningar av arkeologins fragment är aldrig neutrala, teorier är ideologiskt värde-laddade, därför väcker arkeologi känslor antingen det är fördömande, idealiserande eller romantiserande.

Kunskap, öppenhet och ifrågasättande

Arkeologer är uttolkare av det förflutna. Vi är en sorts fritänkare, som inte kan dirigeras men väl påverkas av politiska direktiv och samhällsklimat eftersom all verksamhet på ett eller annat sätt är knuten till samtidens normer och värderingar. Vi är uttolkare av de historiska fragmenten och det är vår uppgift att vrida och vända på dem, att problematisera och skarpsinnigt formulera nya frågor om verkligheten nu och för länge sedan. Detta väcker en förundran, en känsla av annanhet, ett igenkännande, en lyhördhet för all den variation av kulturella uttryck som finns idag och som har funnits långt tillbaka i tiden.

Referenser

- Iregren, Elisabeth och Werbart, Bozena (red.) 1994. *Arkeologi och etik*. University of Lund Institute of Archaeology. Report series 52. Lund.
- Jennbert, Kristina 2002. Djuren i nordisk förkristen ritual och myt. I: Jennbert, Kristina; Andrén, Anders och Raudvere, Catharina (red.) *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*, 105–133. Vägar till Midgård 2. Lund.
- 2003. Animal Graves – Dog, Horse and Bear. *Current Swedish Archaeology* 11:139–152.
- Karlsson, Håkan (red.) under tryckning. *Swedish Archaeologists on Ethics*.
- Liedman, Sven-Eric 2001. *Ett oändligt äventyr. Om människans kunskaper*. Albert Bonniers förlag. Stockholm.
- Lundén, Staffan och Häggström, Lars 1999. Forntid till salu. *Fornvännen* 94: 89–103.
- Petersson, Bodil 2003. *Föreställningar om det förflutna – arkeologi och rekonstruktion*. Nordic Academic Press. Lund.
- Said, Edvard 1995. *Kultur och imperialism*. Ordfront. Stockholm.
- Svensson, Jan 1988. *Kommunikationshistoria. Om kommunikationsmiljön i Sverige under fem sekler*. Studentlitteratur. Lund.
- Welinder, Stig 2003. *Min svenska arkeologihistoria. Ett ekonomiskt och socialt perspektiv på 1900-talet*. Studentlitteratur. Lund.
- Österberg, Eva 2000. Historikern och vår kulturella mångfald. I: Qvarsell, Roger och Sandin, Bengt (red.) *Den mångfaldiga historien. Tio historier om forskningen inför framtiden*, 11–30. Historiska Media. Lund.

Fig. 3. Vrå Forntidsby utanför Katrineholm byggdes av Föreningen Vråfolket på 1980- och 1990-talen intill stenåldersboplatsen vid Östra Vrå, som delundersöktes på 1930- och 1990-talen. På bilden lerklins den risflätade väggen på ett av husen. I föreningens regi har många skolklasser fått uppleva att leva stenåldersliv på platsen. Foto Saskia Enckell 1991, ATA. Återges med tillstånd av Föreningen Vråfolket, Forssjö.

LÄNSSTYRELSEN I SÖDERMANLAND, RAPPORT

Kulturell mångfald i Södermanland

Del 2

Red. Agneta Åkerlund

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

2003